

Mariene flora en fauna te boek

Het aantal boeken over de Nederlandse flora en fauna neemt gestaag toe. En ook de afgelopen jaren zijn er weer aardig wat nieuwe titels uitgekomen over het Nederlandse zeeleven. Op deze pagina's vier van die boeken. Eerder, in de Onderwatersport van april 2005, is ook al een aantal titels gepresenteerd van publicaties die mogelijk de moeite waard zijn om kennis te vergaren over de planten en dieren die tijdens het duiken in Nederland de revue passeren.

TEKST EN FOTO'S: BERT W. HOEKSEMA
EN ARIAN GITTENBERGER / NATURALIS

Het Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis heeft als een taak om kennis over de natuur te verspreiden onder het publiek. Naturalis is direct betrokken bij het in kaart brengen van Nederlandse planten en dieren (zie www.nederlandsesoorten.nl) en de boekwinkel van Naturalis probeert een zo'n ruim mogelijk assortiment te presenteren van boeken over de natuur die ook thuis te bestellen zijn (www.natuurenboek.nl).

SCHELLEN De Veldgids Schelpen, geschreven door Rykel de Bruyne (2004), is uitgekomen in de reeks veldgidsen van de Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging (KNNV), tegenwoordig ook Vereniging voor Veldbiologie genoemd. Het is een van de in totaal al drie titels die zijn gewijd aan het leven in de zee. Ze zijn fraai uitgevoerd met mooie foto's. De teksten zijn geschreven door deskundigen. Deze drie boeken zijn van belang voor duikers die in het zuidoostelijke deel van de Noordzee (voornamelijk langs de Nederlandse kust) planten en dieren tegenkomen waarvan ze de namen of andere wetenswaardigheden willen opzoeken.

Rykel de Bruyne heeft ruime ervaring met het schrijven en vertalen van boeken over weekdieren. Na de inleiding wordt er in zijn Veldgids Schelpen in aparte hoofdstukken ingegaan op de indeling van de weekdieren, de kusttypen, het verzamelen van schelpen, en het op naam brengen van de vondsten. Hierbij wordt een overzichtelijke determinatieleutel gegeven met behulp van verklarende lijntekeningen langs de kantlijn. De gids behandelt in totaal 252 soorten, die overzichtelijk elk een halve pagina beslaan. Per soort wordt het volgende gepresenteerd: duidelijke (enigszins kleine) foto's, vorm- en kleurbeschrijving, leefmilieu en het voorkomen langs de kusten van Nederland, België, het Waddengebied en het Duitse eiland

Helgoland. Behalve schelpen van keverslakken, tweekleppigen, huisjesslakken, stoottanden en inktvissen staan ook nog eens twaalf naaktslakken afgebeeld. Een verklarende woordenlijst, een lijst met relevante literatuur en een register van Nederlandse en wetenschappelijke namen completeren het geheel.

De afgebeelde schelpen betreffen voornamelijk collectiemateriaal. Dit is op zich niet verwonderlijk, doordat de meeste mollusken een verborgen bestaan leven (soms ingegraven in de zeebodem) en zich niet gemakkelijk levend laten fotograferen. Een belangrijk deel van de doelgroep van deze gids bestaat uit verzamelaars die hun aanwinsten op het strand vinden. De afgebeelde exemplaren zijn in veel gevallen net iets mooier dan de versleten exemplaren die je zelf op het strand kan vinden. Op zich is dit niet storend, want hierdoor is gemakkelijker om de soorten van elkaar te kunnen onderscheiden. Er worden geen vindplaatsgegevens van de afgebeelde schelpen gegeven, wat in het geval van een veldgids ook niet noodzakelijk is. Kortom, de aangeboden informatie beantwoordt aan het doel van het boek: een gids bij het op naam brengen van strandvondsten. Dat de foto's betrekking hebben op vers materiaal is juist mooi meegenomen voor de duiker die veel mollusken levend kan aantreffen.

ZEE De Veldgids flora en fauna van de Zee door dr. Rob Leewis (2002) bevat ook veel kleurenfoto's. In dit geval gaat het overwegend om onderwateropnamen van soorten die langs de Nederlandse kust voorkomen. Bij uitzondering worden foto's gepresenteerd van enkele aangespoelde schelpen en tekeningen van soorten waarvan geen goede foto beschikbaar leek te zijn. Behalve voor duikers is het boek ook geschikt voor natuurliefhebbers die willen weten welke planten en dieren langs de kust aanspoelen. De gids behandelt bijna 250 algemene en herkenbare soorten uit groepen zoals wieren, sponzen, zeeanemonen, kwallen, zakpijpen, krabben, slakken, zeesterren en vissen, en is daarmee de meest complete foto-veldgids voor het onderwater leven in Nederland.

Aan elke soort wordt ongeveer een pagina gewijd. Per soort wordt een beschrijving gegeven en verder informatie over voedsel, voortplanting, leefgebied en de verspreiding in Nederland. De onderwateropnamen laten

Grote foto: een exemplaar van de grote massaspons die pas in 1998 voor het eerst in Nederland werd gezien. In de Oosterschelde groeit een > 20 m² grote kolonie

Links: alhoewel de wulk in de Noordzee zeldzaam is geworden, komt hij in de Oosterschelde nog algemeen voor

Rechts: elk van de circa 10 segmentjes van de poliepen in het midden van de foto, zal worden afgesnoerd en uitgroeien tot een individuele oorkwal

Linksboven: rode poliepjes van de zeerasp op de schelp van een heremietkreeftje

Rechtsboven: de slikanemoon is een zeer kleurrijke, algemene zeeanemoon

Links: de spookkreeftjes ofwel wandelende geraamtes (zoals deze op een doorschijnende zakpijp) worden door duikers vaak over het hoofd gezien

planten en dieren in hun habitat zien. Kaartjes laten per soort de verspreiding zien langs de kustlijnen van NW Europa. Een schematische tekening geeft voor iedere soort het leefgebied aan ten opzichte van de getijdenzone langs de kust. Er wordt apart informatie verstrekt over de ecologie, bedreiging en bescherming van het zeeleven en over diverse organisaties die zich met het Nederlandse zeeleven bezighouden. Een verklarende woordenlijst, een literatuurlijst, een lijst van wetenschappelijke en Nederlandse namen en een register completeren de gids. De auteur is marien bioloog en duidelijk een deskundige van het onderwerp. Hij laat met deze gids zien dat het mogelijk is om de geboden informatie overzichtelijk en aantrekkelijk te presenteren. Het gaat om een veldgids en daarom is het duidelijk dat de auteur een selectie heeft moeten maken van de soorten die goed herkenbaar zijn en waarvan de kans groot is om gevonden te worden. Het was niet de bedoeling om een overzicht te geven van alle planten en dieren in zee, omdat veel van deze soorten te klein of te zeldzaam zijn om vaak aangetroffen te worden. Iemand die interesse heeft voor bepaalde groepen van zeeplanten of -dieren (zoals zeevieren, weekdieren of vissen) wordt aangeraden daar speciale literatuur over te zoeken. De onderwateropnamen van deze meer algemene gids

OOK ANDERE LANDEN IN EUROPA HEBBEN TE MAKEN MET DE INTRODUCTIE VAN UITHEEMSE SOORTEN

vormen altijd een welkome aanvulling op de vaak meer schematisch gepresenteerde illustraties in de specialistische literatuur.

ZEEVISSEN De Veldgids Zeevissen door dr. Han Nijssen (2001) is eigenlijk het eerste deel in de KNNV-reeks die over mariene organismen gaat. Het is een handzame gids voor de 130 soorten vissen die de afgelopen 50 jaar in het Nederlandse deel van de Noordzee zijn waargenomen. Aan elke soort is ongeveer één pagina gewijd met daarop een beschrijving, een illustratie van het dier en een verspreidingskaartje met betrekking tot het Nederlandse deel van de Noordzee. De illustratie betreft een onderwaterfoto van het dier in zijn natuurlijke omgeving, een foto van een gevangen vis of een lijntekening.

De tekst geeft per soort informatie over verschillende namen: naast de wetenschappelijke naam ook populaire namen in het Nederlands, Engels, Frans en Duits. Verder wordt er een beschrijving van de soort gegeven met informatie over voortplanting, voedsel, verspreiding en soms ook vangstgegevens. Aan het eind van de gids staan een literatuurlijst, een register van zowel Nederlandse als wetenschappelijke namen en een verklarende woordenlijst van technische termen. De auteur is lange tijd werkzaam geweest als wetenschappelijk onderzoeker en beheerder van de vissencollectie aan de Universiteit van Amsterdam.

UITHEEMSE SOORTEN Het boek "Non-indigenous marine and estuarine species in The Netherlands" van prof. dr. W.J. Wolff (2005) gaat over uitheemse soorten planten en dieren die in de Nederlandse kustwateren zijn waargenomen. Er wordt onderscheid gemaakt tussen soorten die oorspronkelijk buiten Nederland maar wel elders in NW Europa voorkwamen en exotische soorten die uit de rest van de wereld afkomstig zijn. De meeste uitheemse soorten mariene organismen in

De algemeen voorkomende grote zeenaald is nauw verwant aan zeepaardjes.

Het mannetje van de fluwelen zwemkrab beschermt het vrouwtje onder zich totdat zij gaat vervellen en een paring kan plaatsvinden.

Deze rode, korstvormende kolonie van *Schizomavella linearis*, behoort tot de mosdierpjes, een vaak over het hoofd geziene diergroep

Het blauwtipje is een zeenaaktslak die afwisselend over de jaren zeer algemeen of zeldzaam kan zijn

Nederland behoren tot die laatste categorie. Het boek is geschreven in de Engelse taal om de grote verscheidenheid aan oorspronkelijk Nederlandstalige meldingen ook toegankelijk te maken voor wetenschappers buiten het Nederlandse taalgebied. Ook andere landen in Europa hebben te maken met de introductie van uitheemse soorten.

Om te beginnen beschrijft de auteur na de inleiding de geschiedenis van Nederlands onderzoek aan mariene uitheemse soorten. Om te weten wat uitheems is, moet uiteraard bekend zijn wanneer en hoe de oorspronkelijke inheemse mariene flora en fauna zijn ontstaan. Sinds het terugtrekken van landijs en het stijgen van de zeespiegel na de laatste ijstijd bleef de Nederlandse kustlijn veranderen. De soorten die hier uiteindelijk op natuurlijke wijze arriveerden werden aangevoerd door middel van zee-stromingen. De scheepvaart en het vervoer van oesters zijn voor het overgrote deel verantwoordelijk voor de ongeplande introductie van soorten in Nederlandse kustwateren. De aquariumhandel heeft ook onopzettelijk bijgedragen aan de invoer van soorten. Verder droeg de aanleg van kanalen tussen zeeën bij aan de expansie van soorten buiten hun oorspronkelijk verspreidingsgebieden. Enkele soorten planten en dieren zijn juist bewust geïmporteerd in Nederland of elders in West-Europa, waar vandaan ze uiteindelijk ook in Nederland terechtkwamen. Ze dienden als voedsel voor de mens, als visvoer in kwekerijen, als sportvis of als hulpmiddel bij landaanwinning.

Het boek is bijzonder leesbaar door de schat aan informatie die betrekking heeft op hoe de verschillende uitheemse soorten uiteindelijk Nederland hebben bereikt. De soorten worden ook nog eens systematisch behandeld, waarbij er veel kleurrijke anekdotes worden gepresenteerd. Het merendeel van de 31 figuren betreft verspreidingskaartjes en diagrammen, waarop staat aangegeven hoe de verspreiding van soorten zich heeft ontwikkeld. In de inleiding geeft de auteur aan dat hij zich al lange tijd heeft geïnteresseerd in de verspreiding van uitheemse soorten in Nederland. Tijdens het onderzoek voor zijn proefschrift (1973) met als titel "The estuary as a habitat: an analysis of data on the soft-bottom macrofauna of the estuarine area of the river Rhine, Meuse, and Scheldt", gaf prof. Wolff al een overzicht van dieren in het Nederlandse deltagebied die als geïntroduceerd beschouwd konden worden. Deze publicatie is nog verkrijgbaar bij Naturalis. In 2005, het jaar van zijn pensionering als hoogleraar mariene biologie aan de Rijksuniversiteit Groningen, kon hij hierop terugkomen middels een nieuwe publicatie over dit onderwerp dat nog steeds heel actueel is.

Bert W. Hoeksema, Hoofd Afdeling Zoölogie / Coördinator Zeeonderzoek, Nationaal Natuurhistorisch Museum - Naturalis, Leiden.
Hoeksema@naturalis.nnm.nl

Arjan Gittenberger, Onderzoeksmedewerker Nederlandse Mariene Fauna, Nationaal Natuurhistorisch Museum - Naturalis, Leiden.
Gittenbergera@naturalis.nnm.nl

- ▶ **Veldgids Schelpen**
Auteur: R.H. de Bruyne. Uitg. 2004.
KNNV Uitgeverij / Jeugdbondsuitgeverij, Utrecht.
ISBN 90-5011-140-8.
Pagina's: 224. Prijs € 24,95.
- ▶ **Veldgids Flora en fauna van de Zee**
Auteur: R. Leewis. Uitg. 2002.
KNNV Uitgeverij, Utrecht
ISBN 90-5011-153-X.
Pagina's: 320. Prijs € 27,95.
- ▶ **Veldgids Zeevissen**
Auteur: H. Nijssen. Uitg. 2001.
KNNV Uitgeverij, Utrecht
ISBN 90-5011-139-4.
Pagina's: 180. Prijs € 24,50.

Informatie: www.natuurenboek.nl, www.knnvuitgeverij.nl

